

TÜRKİYE İLE RUSYA’NIN LOCARNO SÜRECİNE GÖSTERDİĞİ DİPLOMATİK TEPKİ

TURKEY AND RUSSIA’S LOCARNO PROCESS DIPLOMATIC REACTION

Gazi ÇAMUR*

Öz

Tarihsel bir metot kapsamında geçmişini analiz ettiğimizde, “dün ile yarın” arasında bir bağlantı olduğunu vurgulamaya gerek yoktur. Bu kapsamda 1920-1930 yılları arasında cereyan eden siyasî ve ekonomik hadiselerin temelini, Birinci Dünya Harbi’nin sonuçlarında görmek gerekir. Tarih sahnesindeki ilk genel harbin önemli sonuçları arasında XIX. yüzyıl boyunca birbirleriyle savaş meydanlarında karşı karşıya gelen Türkler ile Rusların, siyasî menfaat çatısı altında ortaya çıkan dostluk münasebetleri yer almaktadır. Farklı rejim anlayışlarına rağmen bahsedilen devletler, siyasette emniyet ve sulh anlayışı içerisinde ortak bir strateji temelinde hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Bunun en somut kanıtı ise 1926 senesinde yürürlüğe giren Locarno Antlaşması’na karşı hayata geçirdikleri yeni diplomatik usuldür. Avrupa’da tesis edilen Locarno sistemine karşı tarafsızlık ve emniyet unsurlarını öne çıkartarak iki ülke arasında imzalanan ikili antlaşmalar, bölgesel sulh temini için atılan adımların neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada; Cemiyet-i Akvam’ın siyasî faaliyetlerine şüphe ile yaklaşarak barışı tesis etme noktasında yetersiz olduğu düşüncesiyle harekete geçen Milliyetçi Türkiye ile Sovyet Rusya’nın kendi aralarında uyguladıkları ilk ikili antlaşma sürecinin nasıl gerçekleştiği, dönemin Basın ve Dış İşleri Bakanlığı arşivinden yararlanmak suretiyle elde edilen kaynaklar bağlamında değerlendirilecektir. Bu sayede genel politik ve ideolojik umdeleri farklı olan devletlerin müşterek mesai ile millî menfaatler çerçevesinde nasıl birlikte hareket ettikleri Locarno sistemi üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, Locarno ile ortaya çıkan yeni Avrupa düzeni karşısında, olayların ayrıntılı bir analizi yapılarak Türk-Rus ilişkileri farklı bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Locarno Sistemi, İkili Tarafsızlık Antlaşması, Ortak Strateji

Abstract

When analyzing the past through a historical method, it is evident that there is a connection between “yesterday and tomorrow.” In this context, the political and economic events that took place between 1920 and 1930 must be understood within the broader consequences of the First World War. One significant outcome of this global conflict was the emergence of friendly relations between the Turks and Russians, two nations that had faced each other on the battlefield throughout the 19th century, now brought together under shared political interests. Despite their differing political systems, these states chose to act based on a common strategic approach, prioritizing security and peace in their diplomatic engagements. The most concrete example of this was the new diplomatic framework they introduced in response to the Locarno Treaty, which came into force in 1926. The bilateral agreements signed between the two countries, emphasizing neutrality and security, represented steps taken toward ensuring regional peace in opposition to the Locarno system established in Europe. This study examines the first bilateral agreement process between Republican Turkey and Soviet Russia, which, skeptical of the League of Nations’ political initiatives, took independent action due to concerns over its effectiveness in maintaining peace. Using primary sources from the press of the period and the archives of the Ministry of Foreign Affairs, this research evaluates how these two states, despite their differing political and ideological principles, cooperated within the framework of national interests. Their collaboration within the context of the Locarno system will be analyzed to illustrate how they navigated international diplomacy through joint efforts. Accordingly, by analyzing the details of events, Turkish-Russian relations will be examined from a different perspective in the context of the new European order shaped by Locarno.

Keywords: Locarno system, Bilateral Neutrality Treaty, Common Strategy

* Dr.- Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi-gazicamur.araban@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9692-9241

This article was checked by intihal.net.

Makale Gönderim Tarihi: 28.03.2025

Makale Kabul Tarihi: 14.06.2025

Giriş

XX. yüzyıla girilmesiyle muhtelif ideolojilerin hem siyasî hem de iktisadî anlamda devletlerin yönetim anlayışlarına doğrudan etki etmeye başladığı görülmüştü. Bilhassa genel harpten sonra ülkeler arasında politik farklılaşma daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. Elbette yeni rejimiyle yoluna devam etme kararı alan Türkiye ve Sovyet Rusya da bu farklılaşmadan etkilenmişti. Her iki ülke de kendi umdelerini hayata geçirirken benimsedikleri ideolojilerin yeniden şekillenmesine katkı sağlayacaktı.

Osmanlı ve Çarlık Rusya Devletleri döneminde iki rakip ülke görünümünde olan Türkiye ve Rusya, 1900'lü yıllar itibarıyla mevcut siyasî konjonktür gereği millî menfaatlerini tesis etmek adına birlikte hareket etme konusunda mutabakata varmışlardı. *Milliyetçi Türkiye* ile *Sosyalist Rusya*, farklı rejim anlayışlarına rağmen¹ Millî Mücadele'de olduğu gibi Lozan sonrası da birlikte hareket etmeye karar vermişlerdi. Bu durumun ortaya çıkmasına neden olan en temel unsurlardan birisi ise Birinci Dünya Savaşı sonrası barış ortamını yaratmak adına kurulan Milletler Cemiyeti'nin galip gelen devletlerin çıkarlarını koruyacak bir siyasî pozisyonu benimsenmiş olmasıydı. Genel harp sonrası Kıta Avrupa'sında hedeflerine ekseriyetle ulaşan İtilaf bloğu, askerî mücadelelere girişmeden diplomatik usullerle elde ettiği siyasî üstünlüğü kaybetme taraftarı değildi.

Türk ve Rus diplomatları, Lozan sonrası belirledikleri “siyasette emniyet”² parolasını tatbik edebilmek adına Locarno sürecinden sonra yeni bir siyasî adım atmışlardı. İkili antlaşmalarla sınırlarını teminat altına almayı planlayan ülke yönetimleri ilk olarak bölgesel, daha sonra ise dünyaya yayılan bir sulh siyasetinin var olmasından yana bir tutum içerisinde olmuşlardı. Böylece Yakın Doğu coğrafyasında yer alan iki önemli ülkenin de aynı perspektifle hareket etmesi neticesinde Avrupaî devletlerin de barış politikasına yönelmekten başka çaresi kalmayacaktı. Bu fikir, Türk ve Rus basını tarafından şiddetle savunulmuştu. Aksi takdirde “siyasette emniyet” parolasının tatbik edilmesinde başarı sağlanamazsa bölgesel barışın ortaya çıkması mümkün olamazdı. Bu da Türkiye ve Rusya'nın çok fazla zaman kaybetmeden kendilerini savaşın içinde bulmaları anlamına gelecekti.

İttifaklardan yana değil, ikili antlaşmalarla sınırlarını muhafaza altına almayı planlayan bu iki ülke, Avrupa'daki diplomatik gelişmeleri yakından takip edecek ve 1930'lu yıllara kadar kendi çıkarları etrafında birlikte hareket etmeye devam edecekti. Zira Türkiye'nin siyasî hedefi, hiçbir ideolojik kavganın içine girmeyerek bulunduğu jeopolitik konum gereği sulh temelli bir dış politika ilkesiyle yoluna devam etmekte.

1) Kıta Avrupa'sında Siyasî Vaziyet

1918 yılı itibarıyla Birinci Dünya Savaşı tamamlanmış ancak mağlup devletler kendi geleceklerini tayin etme noktasında bir güce sahip olmadığı için galip devletlerin kendileri adına vereceği kararı beklemeye başlamışlardı. Yeni siyasî teşkilat olarak devletler üstü konumda görülen Milletler Cemiyeti'nin adil bir düzen yaratması bekleniyordu. Fakat bu cemiyet kuruluş felsefesinden aykırı olarak İngiliz ve Fransızların güdümünde kalmış ve bu bloğun istekleri dâhilinde kararlar vermişti. Öte yandan İngiliz ve Fransızlar başta olmak üzere cemiyete üye olan devletler, siyasî ve iktisadî rekabet içerisinde oldukları ülkelerle bu cemiyet altında birbirlerine üstünlük kurmanın planlarını yapmaktaydı.³ Buradan hareketle teşkilat, barış yanlısı bir politikadan ziyade blokların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı.

¹ “Rusya ve Biz”, *Akşam Gazetesi*, 19 Mayıs 1932, s. 1.

² Her iki ülke de kendi sınırları içerisindeki sorunları çözüme kavuşturmak ve sınır güvenliğini sağlamak için dış politikada emniyet esasıyla hareket ediyordu. Gerek Ruslar, yaptıkları parti kongrelerinde, gerekse Türkler, meclis toplantılarında dış politika bölümünde emniyet ve dürüstlük kavramlarını ilkesel olarak öne çıkarıyorlardı. Bk. (TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Kasım (Teşrin-i Sâni) 1928, İçtima Senesi: I, Cilt: V, s. 73).

³ Rauf Ahmet, “Büyük Harpten Sonra Dünya İşleri Nasıl Gidiyor?”, *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı: III, 1932, s. 180.

Moskova, Avrupa'daki son gelişmeleri endişe ile takip ediyordu. Rus devlet adamlarına göre, dünya yeniden Birinci Dünya Harbi öncesi durumuna doğru gidiyordu. Rus Hariciye Komiseri⁴ Mösyö Çiçerin Nisan 1925 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, dış gelişmeleri ele aldıktan sonra İngilizlerle istedikleri seviyeye ulaşamadıklarını ve aralarındaki sorunların hâlâ önemini koruduğunu belirtiyordu.⁵ Oysaki bir yıl öncesinde iki taraf arasında olumlu gelişmelere tanık olunmuştu. Mc. Danold Hükûmeti'nin kurulmasıyla İngilizler, Ruslarla temas kurmuş ve Sovyet Rusya Devleti'ni tanımak için adımlar atmaya başlamıştı.⁶

İngiltere ile mevcut sorunları halletmek için iki seçeneğin masada olduğunu belirten Mösyö Çiçerin, bunlardan birinin sulh yapmak diğeri ise savaşmak olduğunu açıklamıştı. Bu açıklamasına ilave olarak Rusların muhtemel bir savaşa karşı her zaman hazırlıklı olduğunu ancak İngilizlerin böyle bir durumda olmadığını belirtmişti.⁷ Rus diplomat, başka bir deyişle genel bir harpten sonra uzun süreli bir iç savaşın içinden çıkmış olan milletin üç sene zarfında kendisini toparladığını ve savaş yapabilecek güce eriştiğini vurguluyordu. Diplomatik usullerle de olsa Rusların savaş kelimesini kullanmış olması dikkate değer bir durumdu.

Ayrıca Rus hariciye komiserine göre, İngilizler Avrupa'da barışın tesisi için müzakerelerde yer alsa da sulh temelli bir politikanın güçlü bir taraftarı olamazdı. Zîrâ Milletler Cemiyeti teşkilatını kullanarak kendi çıkarları güdümünde bir Avrupa siyasetinin oluşmasını arzu ediyordu. Genel harpteki en yakın ortağı Fransa'ya dahi Versay Antlaşması'nın hükümlerine rağmen Almanya tehdidini ortaya koyarak Fransızların belli bir sınırdaki faaliyet hâlinde olmasını amaçlıyordu. Öyle görülüyordu ki, Mc. Danold'ın kabinesinin görev almasıyla hızlı bir şekilde görülen ikili yakınlık, kısa süre sonra iki devletin yine aynı hızla birbirinden uzaklaşmasına zemin hazırlıyordu.

Rusya ve İngiltere, Avrupa ve Şark dünyasında yer alan devletleri kendi tarafına çekmek için siyasî girişimlerde bulunuyordu. Ruslar, Avrupa kıtasında her ne kadar diplomatik girişimlerde bulunmuş olsa da sahip olduğu ideolojik yaklaşım, özellikle Avrupalı ülkeleri İngilizlere yaklaştırıyordu. Yine de kendisine karşı kurulacağını düşünen yeni Avrupa ittifakına karşı Fransa ve Almanya ile temas etmekten vazgeçmedi. Fransız Hükûmetine Çarlık rejiminden kalan borçları ödemeye hazır olduğunu dahi bildirmişti.⁸ Hatta borçları ödemek için tarafların heyetlerini kurarak ikili görüşmelere başlanması gerektiğini bile iletmişti.⁹ Öte yandan Alman seçimlerine karşı yaptıkları açıklama, bu meselenin Alman devletinin bir iç meselesi olduğunun altını çizerek diğer ülkelerin buna saygı ile yaklaşımları gerektiğini açıklamıştı. Bununla birlikte rejim farklılıklarına rağmen Alman Hükûmetine çeşitli imtiyazlar verebileceklerini ve bu kapsamda ticarî imtiyazlar verme konusunda hazır olduklarını beyan etmişlerdi. Rusların, Fransa ve Almanya üzerinden yaptığı siyasî hamlelere karşılık, İngilizler Rusya'ya karşı bir ittifakın oluşması için çalışmalarını sürdürüyordu.¹⁰ Bu dönemde Asya ile Avrupa arasında bir sınır oluşması hâlinde bu sınırın Lehistan üzerinden çizilmesi gerektiğine dair yorumlar yapılmaya başlanmıştı.¹¹

Şark dünyasında meydana gelen gelişmeler öyle gösteriyordu ki, Rus nüfuzu giderek Asya kıtası üzerinde yayılmaya başlamıştı. Şark ülkelerine tesir edebilecek bir geçmişe sahip olan Türklerin, Ruslarla dostane ilişkisi ve İngilizlerle devam eden Musul meselesi Türkiye'yi

⁴Sovyetlerde Dışişleri Bakanlığı anlamına gelmektedir. Hariciye Komiserliği bünyesinde Batı ve Doğu politikalarıyla ilgilenen iki ayrı bölüm bulunmaktadır.

⁵“Beynelmilel Vaziyetin Moskova'dan Görünüşü”, *Vatan Gazetesi*, 1 Haziran 1925, s. 1.

⁶Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, II. Basım, Ankara 2010, s. 108.

⁷*Vatan Gazetesi*, 1 Haziran 1925, s. 1.

⁸“Beynelmilel Vaziyetin Moskova'dan Görünüşü”, *Vatan Gazetesi*, 3 Haziran 1925, s. 1.

⁹“Rus Hariciye Komiserinin Mühim Bir Nutku”, *Vatan Gazetesi*, 8 Haziran 1925, s. 2.

¹⁰İngilizler, Alman devletini Sovyetlerden uzaklaştırmak için Rusya ile Almanya arasında her geçen gün itilafli sorunların giderek arttığı yönünde tespitlerinin olduğunu belirtiyordu (“Cemiyet-i Akvam'da”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 26 Haziran 1925, s. 2).

¹¹*Vatan Gazetesi*, 3 Haziran 1925, s. 1.

her geçen gün Sovyetlere bir adım daha yaklaşıyordu. Üstelik Ruslar, İran ve Afgan milletleri üzerinden de iktisadî ve politik sahasını geliştirme konusunda önemli adımlar atmıştı. Rusların Doğu'da elde ettiği avantaja karşılık İngilizlerin göstereceği tepki, Ruslara karşı bir araya gelmiş yeni bir Avrupa cephesi oluşturmaktı. Ancak bunu hayata geçirebilmesi için öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nın neticesiyle ortaya çıkan galip ile mağlup devletleri bir araya getirmesi gerekiyordu.

Rus Hariciye komiseri konuşmalarında genellikle sulh kavramına vurgu yapıyordu. Dış politikada belirledikleri prensiplerin başında sulh gelmekteydi. Bu eksen çerçevesinde hareket edeceklerini her fırsatta ifade ediyordu. Böyle bir anlayışı benimseyerek hem iktisadî hayatta yapmaya çalıştıkları ıslahı gerçekleştirecek zamana sahip olacaklar hem de bu ıslah sürecinde gerekli gördükleri yabancı sermaye eksikliğini gidermiş olacaklardı. Ancak Batılı müttefiklerin iktisadî çalışmalarını sekteye uğratmak adına boykot uygulamaya çalıştıklarını dile getirmişti.¹² Boykot faaliyetlerine rağmen sulh yanlısı olan tutumlarından taviz vermeyeceklerini yinelemişti. Rus Hükûmeti'nin rehberinde savaş olmadığını müteakiben hatırlatmak durumunda kaldığını beyan etmişti. Tek isteklerinin kara ve denizlerini dış saldırılara karşı korumak olduğunu söylemişti. Bu bakış açısıyla boğazların harp gemilerine kapatılmasını savunduklarını açıklamıştı. Boğazların kapatılmasıyla birlikte mevcut olan harp riskinin en aza indirgeneceği yönünde fikirleri mevcuttu.¹³ Gerek Sovyetlerin gerekse bölgesel ülkelerin sulh temelli bir siyasî hayatın devamı için boğazların kapatılma meselesi önemli bir basamak olarak görülmüştü. Bu konuda ısrarcı davranmaya devam edeceklerdi.

Mösyö Çiçerin'in bu açıklaması bir anlamda Avrupa'da giderek yayılmaya başlayan bir konuya cevap niteliğindeydi. Avrupa basını Rusya'nın geçmişteki rejimin misyonunu benimseyerek yayılmacı bir politika etrafında yeni arayışlar içerisinde olduğunu yazmaktaydı. Rusların bu cevabına karşılık İngiliz matbuatı iddialarını sıralamaya devam etmişti. Rusların Balkan sahasında yer alan devletlerle münasebetlerini geliştirerek bölge devletlerini de içine alacak şekilde yeni bir ittifak hazırlığı içerisinde olduğunu okuyucularıyla paylaşmıştı. Bunun için de bölgedeki devletleri kendi topraklarını ilhak etmeden imzaladığı antlaşmalarla kendilerine bağımlı hâle getirmeye çalıştıklarını belirtiyorlardı. Bir başka deyişle, Çarlık rejiminin uygulayamadığı Panslavizm politikası, İngiliz matbuatına göre yeniden raftan indirilmişti.¹⁴ Türk diplomatları ise Balkan coğrafyasında yaşananlar noktasında İngilizlerle aynı düşünceye sahip değildi. Ankara'ya göre, Rusların bölgedeki faaliyetleri bölge ülkeleriyle mevcut ilişkilerini geliştirmekten ibaretti. Bununla birlikte Rus devleti, kendi Batı sınırlarını Avrupa'dan gelebilecek muhtemel tehditlere karşı bir güven ortamı oluşturarak koruma gayesi içerisindeydi. Rusya'nın bu hamlelerine karşılık İngiliz Hükûmeti'nin süreci sekteye uğratmak için siyasî hamleler arayışında olduğu ve özellikle Rusya'nın Bulgaristan ve Sırbistan ülkeleriyle ilişkilerini ilerletmesini engellemek adına çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmiştir.

Avrupa matbuatının bu tutumuna karşılık Rus basını da aynı argümanla yazılar kaleme almıştı. Batılı devletlerin Rus topraklarına bir saldırı hazırlığında olduklarına dair duyum aldıklarını manşetlerine taşımıştı.¹⁵ Bu haberleri temellendirmek adına Letonya Hariciye vekilinin Rusya'ya karşı bir oluşum içinde olduğuna sayfalarında yer vermiştir. Büyük ihtimalle İngilizlerin destek verdiğini belirten Rus basını, ortak bir harekât için Baltık ülkeleriyle temasa geçildiğini belirtmişti. Bu temaslar neticesinde Litvanya'nın böyle bir oluşum içinde olamayacağı aktarılırken, Estonya Devleti'nin ise çekimser davrandığı ifade edilmişti.¹⁶ Her iki taraf basını da sulh ortamını bozacak eylemler dahilinde hareket ettiklerine dair bilgileri servis

¹² *Vatan Gazetesi*, 8 Haziran 1925, s. 2.

¹³ *Vatan Gazetesi*, 8 Haziran 1925, s. 2.

¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi*, Belge Tarihi: 03.10.1925, Yer Bilgisi: 34917 – 137895 – 6, Kurum: 571.

¹⁵ "Moskova Matbuatında", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 10 Temmuz 1925, s. 2.

¹⁶ "Rusya'ya Karşı", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17 Temmuz 1925, s. 2.

etmekteydi. Karşılıklı paylaşılan bu görüşler, iki ülke arasında olası bir münasebet kurma ihtimalini bile şimdilik ortadan kaldırıyordu.

Rusya Locarno öncesi Avrupa'daki gelişmeleri bu şekilde okurken, Türkiye ise Lozan'da halledilemeyen sorunların çözümü için mesai harcamaktaydı. İngilizlerle önemini koruyan Musul meselesi henüz çözüme kavuşturulmamıştı. Lozan'da alınan karara göre, meselenin hâlli gerçekleşmediği takdirde taraflar Milletler Cemiyeti'ne başvuracaktı. Türkiye sorunun cemiyete taşımadan çözmeye çalışacaktı. Çünkü teşkilata üye olmadığı gibi İngilizler cemiyet üzerinde önemli bir nüfuza sahipti. Fakat Türk tarafı istediğini gerçekleştiremedi ve sorun, cemiyete havale edilmiş oldu. Böyle bir dönemde Türk Hükûmeti beklenmedik bir gelişme ile karşı karşıya kalmıştı. Doğu vilayetlerinde Şeyh Sait İsyanı adında bir ayaklanma meydana gelmişti. Türk Hükûmeti ayaklanmayı bastırabilmek için peşi sıra askerî tedbirler alma yoluna gitmişti. Görüldüğü gibi Türkiye, hem doğu sınırlarındaki bir isyanla mücadele içindeydi hem de Misak-ı Milli sınırları içerisinde gösterdiği Musul'u kendi topraklarına katmanın peşindeydi. Avrupa siyaseti yeni ittifaklar kurulmasının arifesindeyken Türkiye kendi sorunlarına yönelmiş durumdaydı.

Musul dosyası, cemiyetin ana gündem maddelerinden biri hâline gelmişti. Türk Hariciye vekili Tevfik Rüştü Bey, Musul vilayetinin Irak'a teslim edilmesi hâlinde bölgesel barış ortamından giderek uzaklaşılacağını savunmaktaydı. Bölgede huzurun ve güvenin sağlanması için Batılı devletler nazarında kurulması planlanan manda siyasetinin uygulanmasına son verilmeliydi.¹⁷ Aksi takdirde Lozan'ın ruhuna aykırı hareket edilmiş olacaktı. Türk hariciyeleri, Lozan'ı bölgesel sulh siyasetinin önemli bir eşiği olarak telakki ediyordu. Öte yandan Musul sorunu, Türk-İngiliz ilişkilerinin geleceği için bir fırsat olarak görülüyordu. İki ülke arasında en önemli mesele Musul idi. Bu sorunun ortadan kalkmasıyla iki ülke arasında herhangi bir mühim mesele kalmayacak ve iki ülke siyasetinin geliştirilmesi adına önemli bir adım atılmış olacaktı.

İngilizler, Türklerin bu yaklaşımına rağmen Musul'un Irak Devleti'ne verilmesi yönünde kararlıydı. Elbette bu durum, Türk Hükûmeti'ni Ruslara daha da yaklaştırıyordu. Zaten Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin "Doğu siyasetini Rusya üzerinden temellendireceğine" dair düşüncesini açıkça ifade etmişti.¹⁸ İstiklâl Harbi'nde kurulan ikili temasın Lozan sonrası da devam edeceği bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın ifadeleriyle anlaşıyordu. Rus yönetimi de Türkiye ile olan ilişkilerinin dostâne bir şekilde devam ettiğini ve bunun daha da ilerletilmesi için Rus elçilerine talimatlar verdiğini söylüyordu.¹⁹ Durumun farkına varan İngilizler kısa bir zaman sonra basın aracılığıyla Musul sorununun çözümünde sona gelindiği bir zamanda Türkiye'nin cemiyete üye olmaya çalıştığına dair haberler yapmaya başlamışlardı. *The Morning Post gazetesini*, Türk Hükûmeti'nin cemiyeti tesir altına alabilmek için farklı yollar arayışında olduğunu yazmıştı.²⁰ İngilizler, Türkiye'nin cemiyete üye olacağına dair haberleri yaparak Türk-Rus münasebetlerine darbe vurmaya planlıyordu. Çünkü Rusların cemiyet ile ilgili düşünceleri değişime uğramamıştı. Galiplerin nüfuzu altında hareket eden ve Batı'nın siyasî emellerini gerçekleştirmek adına hareket eden bir teşkilatta yer almayacaklarını açıklamışlardı.²¹ Oysa iki devlet arasında siyasi süreçlerde herhangi bir sorun görünmüyordu. Sadece siyasette kurdukları ilişkinin ekonomiye de taşınması adına görüşmelerine devam ediyorlardı. Ortak mesai altında çalışmalarını engelleyecek tek durum, sahip oldukları ideolojik

¹⁷ "Musul Cemiyet-i Akvam 'da Mühim Bir Safhaya Girdi", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 6 Eylül 1925, s. 1.

¹⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt: XV (1923), İstanbul 2005, s. 177.

¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi*, Belge Tarihi: 03.07.1925, Yer Bilgisi: 34695 – 135212 – 9, Kurum: 571.

²⁰ "Musul Meselesi ve İngiliz Matbuatı", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17 Temmuz 1925, s. 1.

²¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi*, Belge Tarihi: 19.10.1925, Yer Bilgisi: 220033 – 213429 – 627 Kurum: 516.

prensipier gereği iktisadî sahada mütekabiliyet esaslı bir münasebeti henüz teşkil edememiş olmalarıydı.²²

2) Nihai Hedef: Locarno Sisteminin Teşkili

Avrupa kaynaklı haberler karşısında Ruslar, diplomatik kanallar vasıtasıyla son gelişmeler hakkında bilgilendirme talep etmişti. Türk yetkililerin Musul meselesi karşısında takındığı tutum, zaten Milletler Cemiyeti'ne mesafeli yaklaştırmayı gerektiriyordu. Sınırları belirlenmiş antlaşmaların imzalanmasıyla genel sulhtan bahsedilemeyeceğini Rus mevkidaşlarına da iletmişlerdi. Türkiye'nin Moskova elçisi Zekâî Bey, Mösyö Çiçerin ile yapmış olduğu görüşmelerden detay vererek Rusların, Türklerin kendileriyle olan ilişkilerinden emin olduklarına dair ifadeler kullandıklarını aktarmıştı.²³

Ekim 1925 itibariyle Locarno müzakerelerine devam edilmekteydi. Bu süreçlerde dahi Mösyö Çiçerin, Avrupa'daki temaslarını sürdürdü. Görüşmelere katılmasına rağmen Almanya'nın 1922 yılında imzaladığı Rapolla'ya sadık kalacağına inanmak istiyordu.²⁴ Batı Güvenlik Paktına dair imzalar atılmadan önce 12 Ekim 1925 tarihinde Moskova'da Alman ve Rus heyetler bir araya gelerek bir ticaret antlaşması imzalamışlardı. Elbette imzalanan ticaret antlaşmasının tarihi tesadüfi değildi. Locarno görüşmeleriyle doğrudan bağlantılı idi. Alman Dışişleri bakanı Gustav Stresemann'ın bu hamlesiyle Almanya'nın Batı karşısında Rusları bir denge unsuru olarak kullanacağı fikrini doğurmuştu. Bir diğer taraftan Almanya, ticaret antlaşmasını imzalayarak Sovyetlerin kendisine karşı duyduğu endişeyi yatıştırmak adına bir diplomatik hamle yapmıştı.²⁵ Ancak atılan bu adıma rağmen Ruslar'da var olan derin güvensizlik hissi giderilememişti. Rus diplomatları, İngilizlerin Avrupa'da sulh arayışı içinde olmadıklarını, asıl amaçlarının kendilerini Avrupa'daki siyasî ve iktisadî hayattan ihraç etmeye çalıştıklarını belirtmişti. Bu hususta da İngilizlerin Almanları kullandıklarını açıklamıştı.²⁶ Dolayısıyla Ruslar, Almanların Locarno müzakerelerine katılmasından hoşnut değildi. Zirâ bu görüşmelerden sonra taraflar arasında imzalanacak bir ittifak antlaşmasıyla birlikte Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olacağına dair bir fikre sahiplerdi. Bilhassa cemiyetin nizamnamesinde yer alan 15. ve 16. maddelerden yola çıkarak Rusya'ya karşı oluşması muhtemel bloklaşmada Almanya'nın da teşkilatın bir üyesi olması hasebiyle dâhil olması gerekecekti.²⁷ Nitekim Almanya, Polonya'da 8 Şubat 1926 tarihinde cemiyete üyelik başvurusunda bulunarak Versay'ın kendilerinden aldığı özgürlükleri yeniden geri alma adına politikasını tasarlamaya başlayacaktı.²⁸

Ekim ayı içerisinde Rus Hariciye komiseri Almanya'da temaslarına devam etti. Almanya'nın Dış İşleri ve Başvekil ile toplantılar gerçekleştirdi. Alman devletinin bu konferanslara katılımının doğru olmadığını muhataplarına ilettiler. Alman basınına vermiş olduğu röportajında, Almanya'nın bu misakta yer almasıyla birlikte İngilizlerin hâkimiyeti altına gireceğini ve hatta Ruslara karşı kendilerini kullanacaklarını açıkça ifade etmişti.²⁹ Rusların tüm bu diplomatik girişimlerine rağmen müzakereye katılan devletler arasında 1 Aralık 1925 tarihinde Almanlar, Locarno Antlaşması'nı imzalayan devletler arasında yerini alacaktı.

²² "Türkiye ve Rusya", *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1925, s. 2; "Yeni Türkiye-Yeni Rusya", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 15 Haziran 1925, s.1.

²³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi*, Belge Tarihi: 03.07.1925, Yer Bilgisi: 34695 – 135212 – 9, Kurum: 571.

²⁴ "Rusya-Almanya", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 4 Ekim (Teşrin-i Evvel) 1925, s. 2.

²⁵ Gaynor Jhonson, *Locarno Revisited European Diplomacy (1920-1929)*, New York 2005, s. 84.

²⁶ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 4 Ekim (Teşrin-i Evvel) 1925, s. 2.

²⁷ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 4 Ekim (Teşrin-i Evvel) 1925, s. 2.

²⁸ Jon Jakokson, *Locarno Diplomacy German and West 1925-1929*, Princeton University Press, New Jersey 1972, s. 90.

²⁹ "Rusya ve İngiltere", *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 5 Ekim (Teşrin-i Evvel) 1925, s. 1.

Almanya, Fransa, İngiltere, Polonya, Belçika, Çekoslovakya ve İtalya Devletleri'nin katılımıyla Locarno'da nihâi hedefe ulaşılmıştı. Locarno sistemiyle ortaya çıkan son duruma göre, Almanya ile Fransa arasında hudut güvenliği sağlanmıştı. Almanlar, Versay'da belirlenen sınırları kabul ettiğini imzaladığı metinle onaylamıştı.³⁰ Sınır meselesinin yeniden gündeme gelmesi hâlinde sorunun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesinde mutabakata varılmıştı. Ayrıca muhtemel bir Alman saldırısında İngilizler, Fransa ve Belçika ülkelerine yardım etme taahhüdünde bulunmuştu.³¹ Almanya'nın batı sınırları için alınan bu karar, doğu hudutlarını kapsamıyordu. Bu durum da Sovyetler için bir endişe kaynağı idi. Çünkü Rusların batı sınırına yönelik yeni bir tehdit algısı oluşmuştu. Sonuç itibarıyla Ruslar, kendilerini kuşatma altına alınmış gibi görüyordu.

Fransa, Versay hükümlerine rağmen Almanların kendilerine yönelik takındığı düşmanca tutumun farkındaydı. Fransız diplomatları, Almanların ilk fırsatta Versay'ı reddederek kendilerine karşı mücadeleye girişeceklerinden emindi. Ayrıca Avrupa'da daha etkili bir siyaset yapmak istiyorlarsa Alman tehdidinden kurtulmaları gerekiyordu. Locarno sistemiyle kendi sınırlarını bir anlamda güvence altına alan Fransız devleti amacına ulaşmıştı.

Locarno öncesinde Rusların gözünde Fransızlar, İngilizlere kıyasla ilişkileri geliştirilebilir bir ülke konumundaydı. İngilizler gibi emperyal bir tehdit oluşturmaması Ruslardaki bu fikrin ortaya çıkmasına sebep olmuştu.³² Hatta muhtemel bir İngiliz-Fransız çatışmasında Fransız Hükûmeti'nin Rusya'dan yardım talep edeceği konuşulmaktaydı. Çarlık rejiminin geçmişte yaptıklarından sorumlu olmadıklarını her fırsatta açıklayan Rus yetkililer, söz konusu Fransa olunca borçlarını ödemeyi bile gündeme getirmişlerdi. Fakat sınırlarını garanti altına almak maksadıyla Locarno sisteminin en önemli ülkesi hâline gelmeleri neticesinde Fransa'ya olan Rus yaklaşımı değişime uğramıştı.

Almanya bu sisteme dâhil olarak Batı yanlısı bir politika sürdüreceğini ilan etmiş oldu.³³ İngiltere'nin diplomatik hamlesiyle Sovyetler, Almanya'yı kendi tarafına çekememiş, Batı'nın müttefiki olmasını engelleyememişti. Ruslar artık emindi ki, Avrupa'da meydana getirilen Locarno sistemiyle yeni savaş koşullarının yaratılmasının önü açılmıştı. Temelde Locarno, sulh amaçlı bir sistem şeklinde tanıtılmış olsa da düşmanlık duyguları yok edilmemiş sadece rafa kaldırılmıştı. Siyasî emellerinden vazgeçmeyecek olan ülkelerin gizli ittifak arayışlarıyla yeni bir emperyalist savaşa doğru dünyayı sürükleyeceklerini savunuyorlardı.³⁴ Sovyetler, Avrupa'da kendisine karşı kurulmuş bir cephenin varlığından hareketle yeni siyasî adımlarını atmaya karar verecekti. Çünkü Locarno ile İngilizler, Sovyetler'in Avrupa kıtasındaki etkinliğini azaltmış gibi görünüyordu.

Locarno'daki anlayışın Balkan bölgesine de taşınması gerektiğine dair fikirler de mevcuttu. Fakat bu coğrafya pek çok etnik yapıya sahipti. Bulgar ve Arnavutlar, İtalyan yörüngesine girerek burada milliyetçi bir siyasî anlayışla hareket edebilirdi. Yine Yugoslavya ve Romanya'da Fransız siyasetinin etkinliğinde yeni bir yol haritası belirleyebilirdi.³⁵ Bu durumun bölgesel savaşların zeminini oluşturacağı şüphesiyle bölgede Locarno sisteminin tatbik edilmesi mümkün görülüyordu. Bu nedenle antlaşmanın sadece Avrupa kıtasında sınırlı tutulması yönünde mutabakata varılmıştı. Böylece Avrupaî devletler, Batı Avrupa hudutlarını güvence altına aldıktan sonra yeni bir aşamaya geçebilirlerdi. Bu aşama silahların kısıtlanması şeklinde olacaktı. Düzenlenen müzakerelerde devletlerin savaşı, kendi millî menfaatlerine

³⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi (1914-1995)*, İstanbul 2010, s.160-163.

³¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, XXVI. Baskı, Ankara 2016, s. 33.

³² *Vatan Gazetesi*, 8 Haziran 1925, s. 2.

³³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi*, Belge Tarihi: 13.11.1925, Yer Bilgisi: 44223 – 210223 – 60, Kurum: 541.

³⁴ Stalin, *Eserler (Aralık- Ağustos 1927)*, (çev. İsmail Yarkın), Cilt: 10, İstanbul 1992, s. 240-244.

³⁵ Rauf Ahmet, "Büyük Harpten Sonra Dünya İşleri Nasıl Gidiyor?", *Yeni Türk Mecmuası*, s. 180.

ulaşma noktasında bir araç olarak kullanmaması gerektiğine dair konferanslar düzenlenmeye başlanacaktı.

Öte yandan Locarno görüşmelerinde sona yaklaşıldığı bir dönemde Türk Hükûmeti artık Milletler Cemiyeti'nin Musul hakkında netleşen düşüncesini anlamıştı. Cemiyet, Türkiye'den temsilci gelmesini beklemeden toplantılarına bir yandan da devam etmişti.³⁶ Türk temsilciler masada kalmak için çaba içerisinde olsalar da cemiyetin bu tavrı Türkiye'yi Avrupa merkezli siyasetten uzaklaştırıyordu. Cemiyetin Musul hakkında uyguladığı anlayışın tesadüfi olmadığını dikkat çeken Ruslar, Locarno sisteminin sadece kendilerini değil aynı zamanda Türkleri de tehdit eder bir vaziyete sahip olduğunu belirtiyorlardı.³⁷ Türk tarafı karşılaştıkları bu durum sonrasında Ruslarla aynı çizgiye gelerek Batılı devletlerin genel harp öncesi emperyal bir zihniyetle hareket edeceğine dair endişesini dillendirmeye başlamıştı.³⁸ Özetle son gelişmeler ışığında Türk yetkililer, İstiklâl Harbi'nde olduğu gibi yine kuzey komşusuyla birlikte hareket etmeyi tercih edecekti.

3) Locarno'ya Diplomatik Cevap

Rus Devleti Locarno sistemine karşı yeni bir diplomatik arayışa girmişti. Avrupa kıtasından ihraç edildiği düşüncesiyle müzakereler yoluyla ikili antlaşmalar imzalamayı düşünüyordu.³⁹ Böylece Locarno'nun açık kapı bıraktığı ve tehlike altına girdiğini savunduğu batı sınırlarını koruma altına almış olacaktı. Bu konuda ilk teklifini Türkiye Devleti'ne yapacaktı.⁴⁰ Çünkü onlara göre Türklerin, Lozan sonrası sorunlarını ortadan kaldırmak için dış politikada güçlü bir ortağa ihtiyacı vardı. Musul konusunda manevî destek verilmişti⁴¹ ancak meselenin çözümünde katkı sağlanamamıştı. Bununla birlikte Sovyetlerin savaşa girmesi hâlinde ilk etkileneceği devletlerin başında Türkiye gelmekteydi. Kendilerinin zor duruma düşmesi, Türkiye için istenilen bir siyasî gelişme olamazdı.⁴²

Türk Devleti ise, Locarno sistemiyle Avrupa'ya getirilmek istenilen sulh ortamının sadece sınırlı ülkeler arasında imzalanmasına anlam veremiyordu. Bu sistemle Almanya ve Fransa kendi aralarında mutabakata varmışlar ve birbirlerinin sınırlarına saygı duyacaklarını taahhüt etmişlerdi. Bu durum sadece Avrupa ülkeleri arasında muhtemel bir savaşın önüne geçmek adına yapıldığına dair düşüncelerin doğmasına hizmet etmişti. Locarno sistemi belli ülkeleri kapsamıştı.⁴³ Bu antlaşmayla imza atmayan devletler yeni bir tehdit algısıyla karşı karşıya bırakılmıştı. Türk kamuoyu, Locarno'yu bu gözle görüyordu. Her iki tarafın da hariciyecileri yeni bir paktın imzalanmasını lüzumlu buluyordu. 1921 Moskova Antlaşması'ndan sonra ikinci bir diplomatik zaferin ortaya çıkması için çalışmalara başlayan heyetler nihayetinde Locarno Antlaşması'nın imzalandığı sürecin hemen sonunda Türk Hariciye vekili Tevfik Rüştü Bey ile Rus Hariciye komiseri Çiçerin'in katılımıyla Paris'te tarafsızlık ve dostluk başlığı altında ortak bir metin üzerinden uzlaşa sağlamışlardı.

Antlaşma metnine ilk bakıldığında “samimi dostluk ilişkilerinin takviye” ifadesi dikkat çekmektedir. İstiklâl Harbinde imzalanan Moskova Antlaşması ile ikili ilişkilerin bu metin sayesinde daha anlamlı olacağına dair bir tespitte bulunulmuştur. Birinci maddeye göre, taraflardan birinin askerî harekâta maruz kalması hâlinde akdin diğer temsilcisi olan ülke tarafsız kalmayı onaylamıştır. İkinci maddeye göre ise taraflardan biri diğerine karşı hiçbir şekilde saldırıda bulunmayacağını dile getirmiştir. Bununla birlikte herhangi bir taraf ülkenin

³⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 9 Ocak (Kanun-u Sani) 1926, İçtima Senesi III, Cilt: XXI, s. 91.

³⁷ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 111.

³⁸ “Türk Rus İtilafı”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 29 Aralık (Kanun-u Evvel) 1925, s. 1.

³⁹ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 107.

⁴⁰ Evren Küçük - Nurgül Bekar, “Türk Diplomatların Bakış Açısıyla Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1925”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 74, Sayı: 1, 2019, s. 190.

⁴¹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, İkinci Kitap, Ankara 1987, s. 243.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 11 Şubat 1926, İçtima Senesi III, Cilt: XXII, s.150.

⁴³ “İki Komşu Arasında”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 27 Aralık (Kanun-u Evvel) 1925, s. 1.

diğer ülkeye karşı siyasî, iktisadî ve askerî alanlarını tehdit etmek amacıyla oluşturulmak istenen ittifaklarda yer almayacağını kabul etmiştir. Üçüncü maddede ise antlaşmanın süresine dair bir bilgi verilmiştir. Burada yazan ifade de sürenin metnin onaylanmasıyla başlayacağı ve üç yıl süre ile geçerli olacağı belirtilmiştir. Yine taraflardan biri muahedenin bitimine altı ay kala buradaki hükümlere itiraz etmediği takdirde ise antlaşma kendiliğinde bir sene daha uzatılmış olacaktır. Elbette burada yer alan şartlar, ülke yönetimlerinin istediği bir devletle münasebet kurmasına mâni değildir. Bu husus için taraflar ayrı bir protokol imza etmişlerdir.⁴⁴

Türkiye ve Sovyet Rusya 17 Aralık 1925 tarihinde imzaladıkları Paris Muahedesi ile bir anlamda Locarno'da atılan adıma karşılık bir cevap vermişlerdir. Rusya, Batı'daki yeni oluşumlara karşı ikili antlaşmalar stratejisiyle Doğu ülkeleriyle birlikte hareket etmeye karar verdiğini ortaya koymuştur. Bu stratejisinin ilk adımı olarak Türkiye'yi tercih etmesi önemlidir. Farklı bir rejimle yoluna devam eden Türkiye ile Lozan sonrası da yoluna devam edeceğini göstermiştir. Ayrıca bu muahede ile görüşlerini değiştirmedeği Milletler Cemiyeti ile Türkiye'nin arasında oluşabilecek muhtemel münasebeti de engellemeyi planlamıştır. Öte yandan Türk tarafı ise, ikili antlaşmalarla gerçek anlamda bir barış politikasının mümkün olabileceği yönünde düşüncesini hayata geçirmişti. Musul'un elinden çıkmış olması, Batı ile münasebetlerin yakın bir zamanda iyileşme göstermeyeceğini ortaya koyduğundan olası bir diplomatik yalnızlığın önüne geçmek için Sovyet Rusya ile yeniden politik temas kurmuştu.

Her iki ülke de ortak stratejileri gereği sulh temelli bir politikanın devamından yana bir tavır göstermişlerdi. Geçmişte Batılı devletler, menfaatlerini elde etmek gayesiyle askerî bir mücadeleye girmekten kaçınmamıştı. Şimdi ise, Türkler ve Ruslar sınırlarına dayanma ihtimali olan bir harbe karşılık ortak bir güven antlaşmasını imzalamışlardı. Lozan sonrası Türk-Rus ilişkilerinin seyri hakkında bilinmezliklerin hâkim olduğu bir dönemde her iki ülke de İstiklâl Harbi dönemlerinde var olan dostluklarının devam edeceğini bir kez daha kanıtlamışlardır.

Bu sayede taraf ülkeler, sulhtan yana bir politik çizgi üzerinde hareket etmişler ve kolektif barış prensibiyle hareket etmeyen devletlerle birlikte olmayacaklarını bu vesileyle ortaya koymuşlardır. İttifakların, devletleri gelecekte yeni bir dünya savaşına sürükleyeceği konusunda hemfikir olan Türkiye ve Rusya, 1925 Paris Muahedesi'yle başta siyasî olmak üzere çeşitli alanlarda birbirlerine daha bağlı hâle gelmişlerdir.

Sonuç

Geçmiş senelerde birbirlerine karşı düşmanca yaklaşan Türkler ve Ruslar, Birinci Dünya Harbi'nden sonra mevcut siyasî vaziyet nedeniyle ortak düşmanla savaşma argümanı ile iki önemli müttefik ülke konumuna gelmiştir. Siyasî menfaatler temelinde hareket eden ülke yönetimleri farklı ideolojik yaklaşımlarına rağmen birlikte yol alma kararında ısrarcı davranmışlardır. Bu süreçte başta İngiliz propagandasını devre dışı bırakarak kendi bağımsızlık mücadelelerinden galibiyetle ayrılmışlardır. Bundan sonra Batılı devletlerin merak ettiği bir husus vardır ki o da 1923 sonrası yeni siyasî gelişmeler altında Türkiye ve Sovyet Rusya'nın dostluk ilişkilerinin devam edip etmeyeceği idi.

Batılı devletlerin aklındaki bu soru kısa zaman sonra Locarno sistemine karşı ortaya koydukları siyasî duruş vesilesiyle cevap bulmuştur. Almanya'nın Versay Antlaşması'nda yer alan hükümleri kabul etmesi, Fransa'nın kendi sınırlarını garanti altına alması ve İngiltere'nin batı sınırları için askerî taahhütlerde bulunmuş olması gibi ortaya çıkan yeni gelişmeler Sovyet Rusya Hükûmeti'ni tedirgin etmiştir. Fransa'ya sağlanan sınır güvenliğinin Doğu Avrupa için verilmemiş olması, Rusların gözünde yeni bir tehdit dalgası oluşuyor fikrini doğurmuştur. Rus diplomatları, Almanya'yı kendi tarafına çekmek adına imtiyazlar verdiği ticaret antlaşmasını imzalamış olmasına rağmen İngiltere'nin arzu ettiği yeni Avrupa oluşumunu

⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi*, Belge Tarihi: 17.12.1925, Yer Bilgisi: 35603 – 140276 – 24, Kurum: 571.

engelleyememiştir. Bu durum üzerine Ruslar, Şark dünyasında önemli bir konuma sahip Türkiye'ye yönelmiştir.

Öte yandan Türkiye de Musul meselesi üzerinden Milletler Cemiyeti'nin yaklaşımını gördükten sonra Batı ile mesafesini muhafaza etme yönünde karar almıştır. Kendi sınırlarını ikili müttefiklerle teminat altına alma yoluna giden Türk Hükûmeti, Ruslardan gelen teklifi kabul etmiştir. 1925 yılında taraf ülkenin heyetleri arasında yeni bir metin üzerinde uzlaşa sağlanmıştır. Bu muahede, taraf ülkeler arasında 1921 Moskova Antlaşması'ndan sonra imzalanan en önemli muahede olarak telakki edilmiştir. Avrupa'da tesis edilen Locarno Antlaşması'na karşılık iki ülke bundan sonra sulh temelli çizgisinden ayrılmayarak hem Balkanlar'da hem de Doğu dünyasında diğer devletlerle aynı mahiyete sahip metinler üzerinde mutabakata varmak için diplomatik çaba içerisine girmişlerdir. İki ülke arasında bahsedilen bu süreç, 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir.

Kaynaklar

1) Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, Belge Tarihi: 17.12.1925, Yer Bilgisi: 35603 – 140276 – 24, Kurum: 571.
Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, Belge Tarihi: 13.11.1925, Yer Bilgisi: 44223 – 210223 – 60, Kurum: 541.
Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, Belge Tarihi: 03.07.1925, Yer Bilgisi: 34695 – 135212 – 9, Kurum: 571.
Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, Belge Tarihi: 19.10.1925, Yer Bilgisi: 220033 – 213429 – 627 Kurum: 516.
Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, Belge Tarihi: 03.07.1925, Yer Bilgisi: 34695 – 135212 – 9, Kurum: 571.
Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, Belge Tarihi: 03.10.1925, Yer Bilgisi: 34917 – 137895 – 6, Kurum: 571.

2) Resmi Yayınlar

Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Cerideleri, 9 Ocak (Kanun-u Sani) 1926, İçtima Senesi III, Cilt: XXI.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11 Şubat 1926, İçtima Senesi III, Cilt XXII.
TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Kasım (Teşrin-i Sâni) 1928, İçtima Senesi: I, Cilt: V.

3) Süreli Yayınlar

Gazeteler

Akşam

“Rusya ve Biz”, *Akşam Gazetesi*, 19 Mayıs 1932.

Hakimiyet-i Milliye

“Cemiyet-i Akvam’ da”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 26 Haziran 1925.
“Moskova Matbuatında”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 10 Temmuz 1925.
“Rusya’ya Karşı”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17 Temmuz 1925.
“Musul Cemiyet-i Akvam’ da Mühim Bir Safhaya Girdi”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 6 Eylül 1925.
“Musul Meselesi ve İngiliz Matbuatı”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 17 Temmuz 1925.
“Yeni Türkiye-Yeni Rusya”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 15 Haziran 1925.
“Rusya-Almanya”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 4 Ekim (Teşrin-i Evvel) 1925.
“Rusya ve İngiltere”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 5 Ekim (Teşrin-i Evvel) 1925.
“Türk Rus İtilafı”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 29 Aralık (Kanun-u Evvel) 1925.
“İki Komşu Arasında”, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 27 Aralık (Kanun-u Evvel) 1925.

Vatan

“Beynelmilel Vaziyetin Moskova’dan Görünüşü”, *Vatan Gazetesi*, 1 Haziran 1925.
“Beynelmilel Vaziyetin Moskova’dan Görünüşü”, *Vatan Gazetesi*, 3 Haziran 1925.
“Rus Hariciye Komiserinin Mühim Bir Nutku”, *Vatan Gazetesi*, 8 Haziran 1925.
“Türkiye ve Rusya”, *Vatan Gazetesi*, 15 Temmuz 1925.

4) Araştırma ve İnceleme Eserleri

AHMET, Rauf, “Büyük Harpten Sonra Dünya İşleri Nasıl Gidiyor?”, *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı: III, 1932.
ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi (1914-1995)*, İstanbul 2010.
Atatürk’ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, Cilt: XV (1923), İstanbul 2005.
GÜRÜN, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, II. Basım, Ankara 2010.
İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, İkinci Kitap, Ankara 1987.
JACOKSON, Jon, *Locarno Diplomacy German and West 1925-1929*, Princeton Universty Press, New Jersey 1972.
JHONSON, Gaynor, *Locarno Revisited European Diplomacy (1920-1929)*, New York 2005.
KÜÇÜK, Evren - BEKAR, Nurgül, “Türk Diplomatların Bakış Açısıyla Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1925”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 74, Sayı: 1, 2019, s. 163-192.

Türkiye ile Rusya'nın Locarno Sürecine Gösterdiği Diplomatik Tepki

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 26. Baskı, Ankara 2016.

STALİN, *Eserler (Aralık- Ağustos 1927)*, (çev. İsmail Yarkın), Cilt: 10, İstanbul 1992.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu/Author's Note: Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ş. Can ERDEM danışmanlığında hazırlanan *Türk-Sovyet Etkileşiminin Türkiye'ye Yansımaları (1920-1929)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. / This article is based on the doctoral thesis titled *Reflections of Turkish-Soviet Interaction on Turkey (1920-1929)*, prepared under the supervision of Prof. Dr. Ş. Can ERDEM at the Department of Turkish History, Institute of Turkish Studies, Marmara University.